

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
Institut mezioborových studií Brno

**Společenské soužití s národnostními menšinami
na základě poznání kulturních tradic a zvyků**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
doc. Ing. Antonín Řehoř, CSc.

Vypracoval:
Jaromír Sommer

Brno 2005

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Společenské soužití s národnostními menšinami na základě poznání kulturních tradic a zvyků“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu.

Brno, říjen 2005

Jaromír Sommer

Poděkování

Děkuji panu doc. Ing. Antonínu Řehořovi, CSc. za odborné vedení mé práce, za velmi užitečnou metodickou pomoc a rovněž za jeho rady a připomínky, které mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Brno, říjen 2005

Jaromír Sommer

OBSAH

Úvod	2
1. Národnostní menšiny	4
1.1 Pojmové vymezení	4
1.2 Práva národnostních menšin	6
1.3 Národnostní menšiny v ČR, politické zastoupení	7
1.4 Legislativa vztahující se k národnostním menšinám	11
1.5 Rada vlády pro národnostní menšiny	12
2. Mezinárodní ochrana práv národnostních menšin	14
2.1 Listina, ústavně zaručená práva a jejich ochrana	14
2.2 OSN a ochrana lidských práv	15
2.3 Rada Evropy	17
2.4 OBSE a ochrana lidských práv	20
3. Historie národnostních menšin v ČR	22
3.1 Zvyky, kulturní tradice	24
3.2 Současnost – vlastní zkušenosti a poznatky	33
Závěr	37
Resumé	38
Anotace	39
Literatura, prameny a odkazy	40

Úvod

Národnostní politika, vztah k menšinám, snaha o bližší pochopení mentality, chování a jednání příslušníků jednotlivých národnostních menšin a rozvoj multikulturní výchovy je jednou z klíčových otázek, se kterou se musejí potýkat při svém demokratizačním úsilí postkomunistické země střední a východní Evropy. Po éře potlačování a zamlčování existence odlišných etnických skupin se nejpozději od devadesátých let i v těchto státech objevila problematika emancipace národnostního charakteru v plné šíři. Až do začátku devadesátých let dvacátého století byla národnostní politika v regionu střední a východní Evropy tématem zamlčovaným a ve své podstatě nebylo možné vést k této problematice otevřenou diskusi. Po několika letech změn, jimiž tento region prošel, lze učinit alespoň částečné zhodnocení současného stavu a uvést hlavní trendy národnostní politiky.

Znalost a interpretace vlastní historie představuje velmi podstatný komponent identity a sebedefinice evropských národnostních menšin. Na tomto místě se setkávají často rozdílné způsoby vzájemného nazírání národnostní menšiny a příslušné většiny národa, což s sebou nese při společném soužití množství těžkostí. Výzkum každé jednotlivé situace národnostních menšin předpokládá v každém případě předchozí znalost základů historie a vlastního historického obrazu jak národnostní menšiny, tak rovněž většiny národa. Velmi důležitou roli hraje nejen historický vývoj národnostních menšin jednotlivých států, ale je také nutné věnovat pozornost demografickým situacím a jejich zásadních odlišností.

Před pár lety skončeném dvacátém století se Evropa opakovaně poučila o ceně, kterou musela zaplatit za nedostatek pozornosti věnované ochraně rasových a etnických menšin – důsledkem byla ztráta míru, bezpečnosti a lidských podmínek vůbec. V tomto historickém kontextu nepřekvapuje, že rozhodnutí Evropské unie podtrhnout význam „respektování a ochrany práv menšin“ jako jednoho ze základních politických kritérií pro vstup do EU, podnítilo široký zájem a aktivity vlád i občanské společnosti. Ochrana práv menšin je v současné době důležitá jak na evropské úrovni, tak uvnitř mnoha jednotlivých kandidátských zemí. Pro zlepšení situace rasových a národnostních menšin je prováděna řada právních a politických opatření a kroků. V Evropě se vyvinuly dva hlavní přístupy k ochraně práv menšin a to: prosazování protidiskriminačních norem a podpora menšinových práv.

Protidiskriminační ustanovení jsou určeny k zajištění toho, aby s jednotlivci a skupinami nebylo z neospravedlnitelných důvodů zacházeno odlišně. Ochrana práv menšin má za cíl umožnit jednotlivcům a skupinám zachování svých odlišností a zabránit nucené asimilaci do většinové kultury. Zákaz diskriminace a práva menšin se navzájem doplňují v reakci na problémy, kterým menšiny čelí – ať už jde o riziko vyloučení ze společnosti nebo o riziko asimilace.

Cílem práce je snaha o bližší pochopení mentality, jednání a chování příslušníků národnostních menšin v České republice a toto rozšířit a navázat o vlastní zkušenosti v této problematice. Úzká spojitost je zde rovněž v kladení důrazu na rozvoj multikulturní výchovy.

V obsahu a struktuře práce nebylo možné obsáhnout a detailně specifikovat jednotlivé národnostní menšiny a vzhledem k tomu byla podstata zaměřena na romskou národnostní menšinu a současný stav národnostních menšin v blanenském regionu v kontextu migrační a azylové politiky našeho státu.

Základním přístupem k řešení bakalářské práce byl přístup systémový. Hlavní metodou při jejím zpracování byla obsahová analýza dostupných materiálů a z ní logické a deduktivní vyvození závěrů, jejichž porovnání se žádoucím stavem vedlo k závěru uvedeným v této práci.

1. Národnostní menšiny

Národnostní menšiny jako důležitá součást fungování a rozvoje každého státu.

Je dobrým zvykem si v úvodu práce ujednotit názvosloví a terminologii výrazů se kterými se v průběhu práce operovalo. Pojmy nebyly seřazeny abecedně, nýbrž podle významu.

1.1 Pojmové vymezení

Národnostní menšina je pojem, který je právně upraven v zákoně č. 273/2001 Sbírky, kde je vymezen jako společenství lidí, kteří splňují následující znaky:

1. trvale žijí v České republice a jsou jejími občany,
2. sdílí etnické, kulturní a jazykové znaky, odlišné od většiny obyvatel státu,
3. projevují společné přání být považováni za národnostní menšinu v zájmu uchování a rozvíjení vlastní identity, kulturních tradic a mateřského jazyka,
4. mají dlouhodobý, pevný a trvalý vztah ke společenství, žijícímu na území České republiky. [1]

Práva národnostních menšin jsou chráněna mezinárodními dokumenty a dají se rozdělit do 4 hlavních kategorií, tedy na: právo na ochranu před násilnou diskriminací, právo na ochranu před nenásilnou diskriminací, právo na seberealizaci a rozvoj vlastní etnické, národnostní či kulturní identity a v neposlední řadě pak právo na plnou integraci do společnosti.

Diskriminace je jakékoliv rozlišování, vylučování, omezování nebo znevýhodňování založené na rase, barvě pleti, rodovém nebo národnostním či etnickém původu, jehož cílem nebo následkem je znemožnění nebo omezení uznání, užívání nebo uskutečňování lidských práv a základních svobod, na základě rovnosti v politické, hospodářské, sociální nebo kterékoli jiné oblasti veřejného života.

Přímá diskriminace je situace, kdy je s jednou osobou zacházeno méně příznivě, než je zacházeno s jinou osobou ve srovnatelné situaci z důvodu rasového či etnického původu.

Nepřímá diskriminace je situace, kdy zdánlivě neutrální ustanovení, kritérium nebo postup určitým způsobem znevýhodňuje osoby určitého rasového nebo etnického původu v porovnání s jinými osobami, pokud není dané ustanovení, kritérium nebo postup objektivně opodstatněn legitimním cílem a prostředky pro dosažení tohoto cíle jsou patřičné a potřebné.

Diskriminace v důsledku obtěžování je nežádoucí jednání týkající se rasového nebo etnického původu za účelem nebo s následkem snížení důstojnosti a vytvoření zastrašujícího, nepřátelského, potupného, ponižujícího nebo urážejícího prostředí.

Asimilace – přizpůsobení, splynutí

Sociální status – postavení a úloha osoby ve společnosti

Identita – totožnost, úplná shodnost, sebeuvědomění člověka

Identifikace – zjišťování totožnosti, rozlišování v procesu vnímání

Paternalismus - nadřazený, ale partnerský a ochranný přístup

Autochton - pocházející z místa svého výskytu, nálezů či existence

1.2 Práva národnostních menšin

Práva národnostních menšin jsou chráněna mezinárodními dokumenty a dají se rozdělit do čtyř hlavních kategorií, a to na:

- právo na ochranu před násilnou diskriminací,
- právo na ochranu před nenásilnou diskriminací,
- právo na seberealizaci a rozvoj vlastní etnické, národnostní či kulturní identity,
- právo na plnou integraci do společnosti.

Právo na ochranu před násilnou a nenásilnou diskriminací v ČR

V případech násilné diskriminace je v českém právním řádu (v trestním zákoně) obsažena úprava postihující trestné činy s rasistickým motivem. Nicméně se především etnické menšiny setkávají v praxi s odmítavým či znevažujícím přístupem ze strany Policie ČR, která často zcela otevřeně sympatizuje s členy hnutí Skinheads. Co se nenásilné diskriminace týče, je české republice dlouhodobě vytýkáno např. i Výborem pro odstranění všech forem rasové diskriminace OSN, že jsou nedostatečně postihovány diskriminační praktiky vůči příslušníkům menšin (hlavně menšiny romské), např. v oblasti přístupu do veřejných prostor, zaměstnávání a bydlení, což je částečně způsobeno absencí příslušných legislativních opatření. Výbor zároveň kritizuje také absenci ustanovení trestního, občanského a správního práva, jež by výslovně zakazovaly rasovou diskriminaci v oblasti vzdělávání, zdravotnictví, sociální péče, vězeňství i v soukromé sféře.

Právo na seberealizaci a rozvoj vlastní etnické, národnostní či kulturní identity

Právo na seberealizaci, stejně jako právo na rozvoj vlastní etnické, národnostní či kulturní identity je podmíněno přežitím národnostních menšin coby svébytných celků. ČR se snaží o zabezpečení tohoto práva především realizací dotační politiky vůči menšinám.

Právo na plnou integraci do společnosti

V ČR je stále aktuální a zároveň velmi ožehavou otázkou postavení romské menšiny ve většinové společnosti. Právě tato menšina je oproti jiným výrazněji segregována v oblasti vzdělávání, zaměstnávání apod. Závažnou příčinou současné problematické situace Romů v České republice byla bezesporu asimilační politika minulého režimu, kdy došlo nejen k zpretrhání tradiční kultury a způsobu života Romů, ale díky paternalistickému přístupu v sociální politice i k tomu, že se Romové stali kromě národnostní menšiny hlavně výraznou menšinou sociální. A právě jako sociální menšina (nikoliv národnostní) jsou Romové v porevoluční ČR často diskriminováni. [2]

Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin upravuje podrobnosti požívání práv zaručených v Listině základních práv a svobod. Zákon podrobně upravuje výkon těchto práv:

- právo na sdružování příslušníků národnostní menšiny,
- právo účasti na řešení záležitostí týkajících se národnostní menšiny,
- právo na užívání jména a příjmení v jazyce národnostní menšiny,
- právo na vícejazyčné názvy a označení,
- právo na užívání jazyka národnostní menšiny v úředním styku a před soudy
- právo na užívání jazyka národnostní menšiny ve věcech volebních
- právo na vzdělávání v jazyce národnostní menšiny

1.3 Národnostní menšiny v ČR

Níže uvedené počty osob z jednotlivých národnostních menšin vycházejí z údajů uvedených Radou vlády pro národnostní menšiny v ČR za rok 2001.

Přehled národnostních menšin v ČR

Slovenská národnostní menšina
Romská národnostní menšina
Polská národnostní menšina
Německá národnostní menšina
Ukrajinská národnostní menšina
Rusínská národnostní menšina
Maďarská národnostní menšina
Ruská národnostní menšina
Bulharská národnostní menšina
Řecká národnostní menšina
Chorvatská národnostní menšina
Rumunská národnostní menšina
Srbská národnostní menšina
Ostatní národnostní menšiny

Slovenská národnostní menšina je největší národnostní menšinou v ČR. Slováci přicházeli do Čech již v osmnáctém století, především studovat. Po vzniku Československé republiky přišlo na Moravu a do Čech mnoho Slováků studovat i pracovat, ještě více jich přišlo po roce 1945 a po roce 1968. V ČR žije okolo sto devadesáti pěti tisíc Slováků, žijí především ve velkých městech, v některých severomoravských vytvářejí souvislé osídlení bloků a ulic. Slováci tvoří velmi specifickou menšinu. Historická, jazyková, kulturní a duchovní blízkost s Čechy je zvláštním pozitivním fenoménem. Slováci jsou v České republice ve výzkumech veřejného mínění dlouhodobě považováni za „Nejoblíbenější národ“.

Romská národnostní menšina je co do početnosti druhá největší národnostní menšina (přibližně sto padesát až dvě stě tisíc), i když to tak podle výsledků sčítání nevypadá. V roce 2001 se k romské menšině v ČR přihlásilo necelých dvanáct tisíc osob.

Polská národnostní menšina je třetí nejpočetnější menšinou. Tradičně (od nepaměti) žijí na severu Moravy v oblasti Těšínského Slezska. Dle sčítání lidu jich je okolo padesáti tisíc. Soustředěnost Poláků v jedné oblasti je zvýhodňuje oproti jiným menšinám, ale tato homogenita se trvale rozměňuje.

Německá národnostní menšina je čtvrtá nejpočetnější menšina. V českém pohraničí a českých městech žijí od třináctého století, kdy je do řídky obydlené země přizval Přemysl Otakar II. Dle sčítání lidu se svými čtyřiceti tisíci tvoří jen malý zbytek kdysi velké menšiny. Většina příslušníků této menšiny patří ke starším lidem, mladší generace Němců v ČR se plně asimilovaly a dnes se již nechtějí vrátit k původní národnosti.

Ukrajinská a rusínská národnostní menšina, respektive příslušníci těchto menšin přicházejí do českých zemích po vzniku samostatného Československa. Většinou zde studují, po studiích se zde někteří usazují na trvalo. Nedostatek pracovních příležitostí v Zakarpatí přiměl nemalý počet tamních obyvatel hledat obživu v Čechách a především na Moravě, kde se prudce rozvíjel těžký průmysl. V roce 2001 se k národnostní menšině v ČR přihlásilo okolo dvaceti dvou tisíc Ukrajinců a více jak tisíc Rusínů (skutečný počet se však odhaduje na desetinásobek).

Maďarská národnostní menšina je jednou z nejmladších menšin v ČR. První Maďaři přicházeli především do Prahy a velkých měst po vzniku Československa ze Slovenska a Zakarpatí, nejvíce jich bylo do Čech deportováno po roce 1945. V současné době žije na našem území rozptýleně okolo patnácti tisíc příslušníků této menšiny. Maďaři v ČR představují specifickou komunitu, která nese znaky jak autochtonní tak neautochtonní národnostní menšiny. Nikde v ČR netvoří souvislou etnickou enklávu. Jejich počet převažuje v Severočeském a Moravskoslezském kraji.

Ruská národnostní menšina čítá v současnosti dle údajů Rady vlády okolo dvanácti a půl tisíc. Rusové přicházejí na Moravu a do Čech především po roce 1918. Ve dvacátých letech žilo v ČSR na 35 tisíc Rusů. Válka a události po roce 1945 počet Rusů podstatně snížily. Po roce 1993 po odsunu sovětských vojsk přicházejí Rusové na naše území za prací. Ruská národnostní menšina se bude touto cestou nadále zvětšovat.

Bulharská národnostní menšina čítá v současné době přibližně čtyři a půl tisíce příslušníků. Jsou to ti lidé, kteří se ke své národnosti hlásí. Odhaduje se však, že na našem území žije dvakrát více Bulharů, než uvádějí oficiální statistiky. Po roce 1989 se zvýšila imigrace do ČR, převažují specialisté se středoškolským a vysokoškolským vzděláním. Očekává se mírný imigrační nárůst.

Řecká národnostní menšina se odhaduje přibližně na 5000 osob. Řecká komunita se nachází na celém území našeho státu. Nejvíce Řeků však žije v Moravskoslezském a Jihomoravském kraji. Řekové k nám přicházeli teprve v souvislosti s občanskou válkou, která probíhala v letech 1946-49.

Chorvatská národnostní menšina se odhaduje na přibližně jeden a půl tisíce osob. Chorvati se začali usidlovat především na jižní Moravě a to okolo roku 1530, kdy opustili svou vlast před nájездem Turků. V průběhu let se někteří Chorvaté počestili, jiní poněmčili, těm druhým hrozil po roce 1945 odsun.

Rumunská národnostní menšina, respektive první přistěhovalci se usadili na Valašsku v 15. až 17. století. V současné době přichází z Rumunska, které je postiženo ekonomickou krizí, mnoho občanů tohoto státu a tito hledají na našem území útočiště a usilují o získání azylu. Nepočetná rumunská menšina, která nyní čítá více jak tisíc osob, se bude do budoucna jistě zvětšovat.

Srbská národnostní menšina tvoří dle kvalifikovaného odhadu okolo jedenáct tisíc Srbů. Při sčítání lidu v roce 2001 se však k srbské národnosti přihlásilo pouze 1801 občanů. Největším problémem komunity je paradoxně (i přes nebo možná právě kvůli velké podobnosti s češtinou) malá úroveň znalosti českého jazyka.

Jiné (nové) národnostní menšiny tvoří především v současné době kontingent Mongolů, Číňanů, Vietnamců, Arabů, Američanů a dalších cizinců. Od roku 1993 je Česká republika otevřenou zemí. Každý občan může tuto zem opustit a každý cizinec může v této zemi požádat o dlouhodobý pobyt, politický azyl a případně o občanství. Pokud dostatečný počet příslušníků některého národa získá české občanství a pokud budou mít zájem, stanou se novou národnostní menšinou. V současné době se tato situace týká především občanů přicházejících z Vietnamu. [3]

Politické zastoupení národnostních menšin

Politické zastoupení národnostních menšin se musí samozřejmě pohybovat v rámci shromažďovacího práva státu. Základy pro politické zastoupení národnostních menšin jsou

stanoveny základními lidskými právy. Kromě toho se mezinárodní dokumenty snaží toto právo ještě jednou výslovně zakotvit. Deklarace OSN hovoří v čl. 2 odst. 2 o právu příslušníků národnostních menšin, zúčastnit se efektivně kulturního, náboženského, sociálního, ekonomického a veřejného života. Dále je zmíněno právo na participaci na rozhodnutích týkajících se přímo situace menšiny. [4] Rámcová úmluva Rady Evropy toto právo formuluje ve čl. 7. Kromě práva národnostních menšin na vytvoření vlastních organizací stanovuje v čl. 6 i výslovné právo na založení politických stran. Těmito ustanoveními je opět potvrzeno základní právo na svobodu shromažďování a tvoření spolků. Některé otázky zůstávají otevřené ohledně politického zastoupení ve státních zastupitelských orgánech na regionální a celostátní úrovni.

V demokratických státech, ve kterých politické strany vstupují do politické soutěže a snaží se o největší možnou participaci na politickém procesu rozhodování, by nemělo založení zvláštních politických stran pro národnostní menšiny představovat žádné větší problémy, pokud tyto strany dodržují pravidla stanovená ústavním řádem dotyčné země. Zabránění vzniku a bránění činnosti takových stran příslušníků národnostních menšin by bylo každopádně nepřijatelnou diskriminací vůči ostatním občanům. [5]

1.4 Legislativa vztahující se k národnostním menšinám

Přestože jsou normy týkající se národnostních menšin zakotveny v Listině základních práv a svobod, byla definice národnostní menšiny uvedena až v zákoně č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně zákonů, který schválila Poslanecká sněmovna v červenci roku 2001. Dle tohoto zákona je pojem národnostní menšina vymezen jako společenství občanů ČR žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou, tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky vytvořilo.

Příslušníkem národnostní menšiny je občan ČR, který se hlásí k jiné než české společnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti.

1.5 Rada vlády pro národnostní menšiny

Rada je poradním a iniciativním orgánem vlády pro otázky týkající se národnostních menšin a jejich příslušníků.

Současná rada je zřízena ve smyslu § 6 zákona č. 273/2001 Sb. o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Aktuálně platný Statut Rady schválila vláda usnesením ze dne 10. října 2001 č. 1034. Členy rady jsou zástupci ministerstev (Ministerstvo financí, Ministerstvo kultury, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo vnitra, Ministerstvo spravedlnosti a Ministerstvo zahraničních věcí – vždy na úrovni náměstka ministra), dále zástupce Kanceláře prezidenta republiky, zástupce kanceláře Veřejného ochránce práv a zmocněnec vlády pro lidská práva a zástupci jedenácti národnostních menšin – bulharské, chorvatské, maďarské, německé, polské, romské, rusínské, ruské, řecké, slovenské a ukrajinské. Jednotlivé menšiny mají v Radě jednoho až tři zástupce a celkovým počtem 18 členů tvoří oproti 11 zástupcům orgánů veřejné moci výraznou většinu. V čele Rady stojí člen vlády, kterého na návrh předsedy vlády jmenuje vláda. Členy Rady jmenuje vláda usnesením. Rada má dva místopředsedy – jeden je z řad zástupců veřejné moci a druhý z řad zástupců národnostních menšin. [6]

Rada pro národnosti vlády ČR byla původně formálně zřízena v souvislosti s přijetím ústavního zákona č. 144/1968 Sb., o postavení národností v Československé socialistické republice. Ten v čl. 5 stanovil, že zákony národních rad též stanoví, při kterých zastupitelských sborech a výkonných orgánech se zřizují orgány, které budou zabezpečovat uskutečňování práv národností (účinnost této zákonné normy zrušil ústavní zákon č. 23/1991 Sb., kterým se uvádí Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní republiky). [7]

Po listopadu 1989, v podmínkách tehdejší československé federace, schválila vláda ČR usnesením ze dne 13. března 1991 č. 72, k návrhu Statutu Rady pro národnosti vlády České republiky, nový Statut Rady. Jeho platnost zrušilo usnesení vlády ze dne 11. května 1994 č. 259, o schválení Statutu Rady pro národnosti vlády České republiky. Platnost tohoto statutu Rady zanikla usnesením vlády ČR ze dne 10. října 2001 č. 1034, o zřízení Rady vlády pro národnostní menšiny.

2. Mezinárodní ochrana práv národnostních menšin

Mezinárodní ochrana práv národnostních menšin je striktně zakotvena v mezinárodních dokumentech a listinách.

Úvod do mezinárodní ochrany práv národnostních menšin

Pojetí lidských práv prošlo dlouhým vývojem – jejich mezinárodní ochrana v dnešním pojetí se ale začala institucionalizovat až ve 20. století a především pak po druhé světové válce, kdy byly založeny hlavní mezinárodní organizace, které se ochraně lidských práv věnují: Organizace spojených národů a Rada Evropy.

2.1 Listina, ústavně zaručená práva a jejich ochrana

V lednu roku 1991 přijalo Federální shromáždění, které bylo v té době zákonodárným orgánem československé federace, ústavní zákon, jenž uvedl do československého právního řádu Listinu základních práv a svobod (dále jen Listina). Tento dokument nebyl převzat jako celek ze zahraničí, ale poskládán na půdě Federálního shromáždění za přispění obou tehdejších národních rad (české a slovenské). Listina byla přijata jako právní dokument nejvyšší právní síly. Po rozpadu československé federace byla přijata nová česká Ústava, která Listinu převzala a postavila ji na roveň sobě samé a mezinárodních smluv o ochraně lidských práv, čímž vytvořila ústavní základ nového státu.

Listina, Ústava a mezinárodní smlouvy o lidských právech jsou dokumenty nejvyšší právní síly, což znamená, že všechny jiné předpisy musí být v souladu s těmito nejvyššími normami. Znamená to také, že všechny právní předpisy musí být v souladu s nimi vykládány a aplikovány. Totéž platí o všech rozhodnutích, opatřeních a vůbec o veškeré činnosti orgánů veřejné moci a v jistých ohledech i činnosti všech soukromých osob. Ohniskem ústavní ochrany lidských práv je Listina, která je dokumentem komplexním. Listina má šest hlav a každá hlava je věnována jinému tematickému okruhu ochrany lidských práv.

Práva národnostních a etnických menšin upravuje třetí hlava. V čl. 24 Listina stanoví, že příslušnost k jakékoliv národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu. Čl. 25 stanoví ve svém prvním odstavci, že občanům tvořícím národnostní nebo etnické menšiny se zaručuje všestranný rozvoj, zejména právo společně s jinými příslušníky menšiny rozvíjet vlastní kulturu, právo rozšiřovat a přijímat informace v jejich mateřském jazyku a sdružovat se v národnostních sdruženích. Dále konstatuje, že podrobnosti stanoví zákon. Ve svém druhém odstavci uvádí čl. 25, že občanům příslušejícím k národnostním a etnickým menšinám se za podmínek stanovených zákonem zaručuje též právo na vzdělání v jejich jazyku, právo užívat jejich jazyka v úředním styku a právo účasti na řešení věcí týkajících se národnostních a etnických menšin. Rozdíl mezi prvním a druhým odstavcem tkví především v tom, že práva zaručená prvním odstavcem lze požívat či jejich požívání požadovat bez dalšího, kdežto práva uvedená ve druhém odstavci lze požívat pouze za podmínek stanovených zákonem. Je dlužno dodat, že v některých případech tomu tak je, v jiných nikoliv.

Použití mateřského jazyka a právo mít tlumočníka je upraveno v trestním řízení, nikoliv však v řízení správním, kde není použití mateřského jazyka upraveno vůbec. Použití mateřštiny ve správním řízení sice není vyloučeno, ale není garantováno. Právo na vzdělání ve vlastním jazyce není upraveno vůbec. V některých otázkách má tedy zákonodárce dluhy oproti stavu, který české ústavní právo postuluje. Za tuto situaci je odpovědné i nejvýznamnější legislativní těleso, kterým je vláda jako celek. [8]

2.2 OSN a ochrana lidských práv

V červnu roku 1945 podepsalo 50 zemí **Chartu OSN**, zakládající listinu této mezinárodní organizace, jejíž vznik a především cíle úzce souvisely s právě skončenou válkou. V říjnu téhož roku se mezi signatáře zařadila mimo jiné i Čína, Francie, Sovětský svaz, USA a Velká Británie. Charta OSN stanovila práva a povinnosti členských států a ustavila orgány a postupy fungování OSN. Její preambule vyjadřuje ideály a společné cíle všech států, pro které se státy spojily. Charta klade za cíl OSN udržovat mezinárodní mír a bezpečnost, rozvíjet přátelské vztahy mezi národy založené na respektování zásad rovnoprávnosti a práva na sebeurčení národů, spolupracovat při řešení mezinárodních

hospodářských, sociálních, kulturních a humanitárních otázek a při podporování lidských práv a základních svobod a zároveň být centrem pro koordinaci kroků, které národy činí v zájmu dosažení těchto společných cílů. Členství je přitom otevřeno všem státům ochotným přijmout povinnosti vyplývající z Charty, které jsou podle soudu OSN odhodlány a schopny tyto povinnosti plnit. Nové členské státy přijímá Valné shromáždění na základě doporučení Rady bezpečnosti. Charta rovněž ustavila 6 základních orgánů OSN. Patří sem Valné shromáždění, Rada bezpečnosti, Hospodářská a sociální rada, Poručenská rada, Mezinárodní soudní dvůr a Sekretariát OSN.

Valné shromáždění je hlavním jednacím orgánem OSN. Skládá se ze zástupců všech členských států, z nichž každý má jeden hlas. Jeho usnesení sice nejsou pro vlády právně závazné, ale vyjadřují převládající názor světa na mnoho mezinárodních otázek a jsou zaštitěné morální autoritou světového společenství. Rada bezpečnosti nese hlavní zodpovědnost za udržování mezinárodního míru a bezpečnosti. Má 15 členů, z toho 5 stálých (Čína, Francie, Rusko, USA a Velká Británie) a 10 nestálých, které Valné shromáždění volí na dvouleté období. Podle Charty OSN souhlasí všechny členské státy s tím, že budou rozhodnutí Rady bezpečnosti respektovat a naplňovat. Zatímco ostatní orgány OSN udělují doporučení vládám, Rada bezpečnosti má jediná pravomoc přijímat rozhodnutí, která jsou na základě Charty OSN pro členské státy závazná. Mezinárodní soudní dvůr, který sídlí v nizozemském Haagu, je základním soudním orgánem OSN. Pravomoci soudu se vztahují na všechny případy předložené členskými státy a na všechny záležitosti, které mu přísluší na základě Charty OSN. V čele sekretariátu OSN stojí generální tajemník. [9]

Na půdě OSN bylo od jejího vzniku uzavřeno množství mezinárodních smluv, z nichž mnohé tvoří základní pilíře mezinárodní ochrany lidských práv. Jejich základem se již v roce 1948 stala **Všeobecná deklarace lidských práv**, která však – jak již název napovídá – není právně závazná. Určila nicméně „ minimální standardy „ ochrany lidských práv, které jsou dále rozpracovány v jednotlivých smlouvách. V roce 1966 byly otevřeny k podpisům dva pakty: **Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech**. Oba vstoupily v platnost v roce 1976, a to i v tehdejší ČSSR, v České republice pak v roce 1993. V roce 1966 byla přijata na půdě OSN Úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace, na jejímž základě je i vytvořen zvláštní kontrolní orgán Výbor pro odstranění rasové diskriminace. Důležitým dokumentem

je i **Deklarace o právech příslušníků národnostních, etnických, náboženských a jazykových menšin** přijatá v roce 1992. Jako deklarace a nikoliv smlouva nemá právně závazný charakter, nýbrž pouze významný dopad na právní praxi národních a nadnárodních organizací.

Institucí, jejímž cílem je sledování, popřípadě vymáhání dodržování lidských práv je Komise OSN pro lidská práva. V roce 1993 byla zřízena funkce Vysokého komisaře OSN pro lidská práva. Cílem Vysokého komisaře je především koordinační činnost v oblasti lidských práv. Oproti Komisi pro lidská práva, která je orgánem fakticky kontrolním, může iniciovat či koordinovat různé aktivity, jejichž původcem jsou státy, popřípadě nevládní organizace. Nejvýznamnějšími výhodami této funkce jsou její flexibilita a nezávislost. Vysoký komisař může na rozdíl od kolektivního orgánů reagovat okamžitě. Vysoký komisař také nepotřebuje pro své stanovisko či rozhodnutí souhlas většiny z 53 států, které jsou zastoupeny v Komisi OSN pro lidská práva. OSN zřizuje pro některé specifické oblasti další zvláštní instituce. Příkladem je Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky.

2.3 Rada Evropy

Rada Evropy byla založena 5. května roku 1949 v Londýně, kdy byl schválen její statut. Jejím sídlem je však francouzský Štrasburk. Zakládajícími členy bylo 10 evropských států: Belgie, Dánsko, Francie, Irsko, Itálie, Lucembursko, Nizozemsko, Norsko, Švédsko a Velká Británie. Rada Evropy vznikla s cílem podporovat jednotu a spolupráci v Evropě. Dle preambule statutu signatářské státy potvrzují svoji plnou oddanost duchovním a morálním hodnotám, které jsou společným dědictvím jejich národů a původním zdrojem zásad svobody jednotlivce, politické svobody a právního státu, na kterých je založena každá opravdová demokracie. Ke konci září 2001 měla Rada Evropy 43 členských států. Statut pozorovatele v mezivládních orgánech Rady Evropy mají USA, Kanada a Japonsko. Úředními jazyky jsou angličtina a francouzština. Radu Evropy nelze zaměňovat s Evropskou unií. Jde o dvě zcela odlišné organizace. Všech 25 států Evropské unie je však členem Rady Evropy. I když může Rada Evropy s výjimkou otázek národní obrany, které jsou výslovně ze statutu vyňaty, jednat o všech evropských tématech, soustředila se postupně především na ty přednostní oblasti, jakými jsou ochrana lidských práv a demokracie, kultura a problémy sociální.

Hlavní smlouvou uzavřenou na půdě Rady Evropy, která se věnuje ochraně lidských práv je **Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod** (někdy nazývaná Evropskou úmluvou). Tato úmluva byla otevřena k podpisům v roce 1950 a v platnost vstoupila v roce 1953. Evropskou úmluvu postupně doplnilo 12 dodatkových protokolů, které se zabývají jak jednotlivými chráněnými právy, tak procesními otázkami. Česká a Slovenská federativní republika tuto úmluvu podepsala 21. února 1991 a platnost pak pro ČSFR vstoupila dnem 18. března 1992, pro Českou republiku následně v roce 1993. Úmluva umožňuje podávat stížnosti na porušení Úmluvy u soudu pro lidská práva. Stížnosti mohou podávat jak státy, tak jednotlivci, jestliže se cítí být na svých právech poškozeni a vyčerpali všechny vnitrostátní opravné prostředky. Orgány Úmluvy pak schvalují rozhodnutí, závazná pro členské státy. Ve snaze zrychlit jednání byl na základě Protokolu č. 11 v listopadu 1998 ustaven Jednotný soudní dvůr, jenž nahradil původní instituce, a to Evropskou komisi pro lidská práva a Evropský soud pro lidská práva. Jednotný soud pro lidská práva sídlí ve Štrasburku a tvoří jej 41 soudců – z každé členské země jeden. [10]

Za milník v smluvně zaručené garanci práv národnostních menšin pak považujeme **Rámcovou úmluvu o ochraně národnostních menšin**, která byla přijata 1. 2. 1995. Česká republika podepsala souhlas s ratifikací úmluvy 28. 4. 1995. Poslaneckou sněmovnou a Senátem Parlamentu ČR byla rámcová úmluva ratifikovaná v prosinci 1997. Úmluva stanoví principy a cíle, které podniknou smluvní strany k zajištění ochrany národnostních menšin. Na rozdíl od Evropské úmluvy je Rámcová úmluva otevřena k podpisům i zemím, které nejsou členy Rady Evropy. Rada Evropy se tímto stává v současnosti nejdůležitějším evropským normotvorným orgánem v oblasti ochrany a rozvoje práv národnostních menšin. Parlament České republiky úmluvu schválil jako mezinárodní smlouvu o lidských právech a základních svobodách ve smyslu článku 10 Ústavy České republiky, což znamená, že – stejně jako mnoho dalších smluv – je bezprostředně závazná a má přednost před zákonem. Rámcová úmluva je nejrozsáhlejším dokumentem svého druhu, prvním dokumentem věnovaným výhradně ochraně národnostních, respektive etnických menšin obecně, který dává na srozuměnou, že jde o prioritní oblast ochrany LP vůbec. Rámcová úmluva je právně závazným dokumentem z hlediska mezinárodního práva, její název však zároveň napovídá, že je nutno ji dále doladit vnitrostátní legislativou a politikou jednotlivých vlád. [11]

Další významnou smlouvou, která byla uzavřena na půdě Rady Evropy a která se věnuje právům národnostních menšin, je **Evropská charta menšinových a regionálních jazyků**. Již v roce 1988 přijala konference místních a regionálních úřadů Rady Evropy rezoluci o regionálních a menšinových jazycích, pojala je ale jako záležitost spíše kulturní. Výbor ministrů poté na návrh ad hoc (jen pro tento případ) ustanovené expertní skupiny přijal v červnu 1992 Chartu. Ta byla otevřena k podpisu členskými státy Rady Evropy ve Štrasburku v listopadu 1992. Charta obsahuje jak normy bezprostředně použitelné, tak normy programového charakteru. Charta je považována za mezinárodní smlouvu o lidských právech a základních svobodách dle čl. 10 Ústavy, v souladu s čl. 49 odst. 2 a čl. 39 odst. 4 Ústavy České republiky podléhá schválení Parlamentem České republiky. Preambule podtrhuje důležitost mezikulturních a mezijazykových hodnot. U vědomí skutečnosti, že ochrana a podpora regionálních a menšinových jazyků v různých evropských zemích a regionech představuje důležitý příspěvek k výstavbě Evropy založené na demokratických zásadách a kulturní rozmanitosti v rámci národní suverenity a územní integrity.

Výraz regionální a menšinové jazyky definuje jako neoficiální jazyky, odlišné od jazyků oficiálních, tradičně užívané na území daného státu jeho rodáky, kteří tvoří ve vztahu k ostatním občanům skupinu početně slabší, vyjímaje dialekty a jazyky těch, kdo jsou na cestách. Zároveň ale garantuje zvláštní ochranu neteritoriálním jazykům (např. jidiš nebo romština). Při ratifikaci této smlouvy musí každý stát přesně vymezit, na které jazyky se tato smlouva vztáhne. Charta mimo jiné zavazuje smluvní státy k tomu, aby zajistily podmínky pro výuku a studium těchto jazyků, aby šířily osvětu o vzájemném respektu a porozumění mezi jednotlivými skupinami, aby podpořily kulturní a vydavatelské aktivity na podporu menšinových jazyků. Smluvní strany se také zavazují, že vyloučí jakoukoli diskriminaci a přijmou zvláštní opatření na podporu rovnosti mezi mluvčími těchto jazyků a ostatní populací. Obecně lze říci, že Charta podporuje státy v tom, aby přijaly opatření ve prospěch užívání těchto jazyků ve veřejném životě, v oblasti vzdělávání, justice, administrativy a veřejných služeb, médií, kulturních činností a zařízení, v sociálním a ekonomickém životě. Stejně jako u Rámcové úmluvy se smluvní strany zavazují, že budou pravidelně předkládat zprávu o tom, jak cíle Charty naplňují – tyto zprávy poté zkoumá výbor nezávislých odborníků. [12]

2.4 OBSE a ochrana lidských práv

V roce 1975 byl 1. srpna v Helsinkách podepsán závěrečný protokol Helsinské konference. Výsledkem protokolu bylo založení **Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE)**. Signatářskými státy byly všechny evropské státy s výjimkou Albánie a Andory, včetně Sovětského svazu a Turecka, Kanada a Spojené státy americké. Závěrečný akt byl výsledkem politického kompromisu mezi Východem a Západem.

V závěrečném protokolu se státy zavázaly k respektování principu suverenity států a neměnnosti státních hranic (požadavek Východu) a k dodržování lidských práv a k ratifikaci Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech (požadavek Západu). Výsledkem tzv. Helsinského procesu bylo mimo jiné i zavedení politických mechanismů, které měly kontrolovat závazky zúčastněných států. Helsinská konference přinesla uvolňování vztahů mezi Východem a Západem. Důsledkem požadavku dodržování lidských práv byla mimo jiné i politická emancipace opozičních hnutí v některých zemích východního bloku.

Helsinský proces patrně přispěl k dezintegraci Východního bloku o patnáct let později. KBSE se z konference přeměnila na organizaci v roce 1994 a přijala tak zkratku OBSE. Samotná pracovní náplň se v devadesátých letech změnila, respektive obohatila. Novými agendami se stalo mírové řešení sporů a postavení národnostních menšin. Navzdory zcela změněným mezinárodněpolitickým podmínkám se KBSE/OBSE jako instituce udržela a našla si novou oblast působnosti. Původní cíl, kvůli kterému KBSE vznikla byl ovšem zachován. Tím cílem je evropská bezpečnost. Pro pochopení charakteru OBSE je nejvhodnější srovnání s institucí, která se s OBSE věcně a částečně územně kryje, tedy s Radou Evropy.

Rada Evropy vytváří pro státy mezinárodněprávní závazky, které jsou obsaženy ve smlouvách a běžně vymáhatelné. Rada Evropy také obsahuje nadnárodní soudní instanci. OBSE na rozdíl od Rady Evropy, která vytváří právní standardy chování, vytváří pouze politické standardy chování. OBSE je spíše fórem (prostorem) fungujícím na bázi rovnosti zúčastněných států. Na rozdíl od Rady Evropy je OBSE flexibilnější a pohotovější. Umožňuje

také adresovat zúčastněným státům různé požadavky bez toho, aby se dožadované státy k plnění zmíněných požadavků zavázaly. Charakteru organizace odpovídá i institucionální struktura. Nejvyšším orgánem je Summit členských států. Dalšími orgány jsou Ministerská rada a Parlament shromáždění. OBSE kromě toho pořádá různé odborné schůzky a semináře, kterých se zúčastní i zástupci nevládního sektoru. Činnost OBSE zajišťuje po technické stránce Sekretariát OBSE, který řídí generální tajemník OBSE. OBSE také zřídila Úřad pro demokratické instituce a lidská práva a v roce 1992 funkci Vysokého komisaře pro národnostní menšiny. Vysoký komisař sídlí v nizozemském Haagu. Jeho mandát spočívá především v preventivní diplomacii. Jeho úkolem je včas identifikovat možné etnické spory v zemích OBSE a navrhnout jejich řešení. Z jeho pravomocí jsou explicitně vyloučeny případy individuálního porušování práv příslušníka národnostní menšiny.

K dosahování cílů na půdě OBSE jsou vyvinuty mechanismy politického jednání, popřípadě politického nátlaku, které přirozeně nemají z hlediska mezinárodního práva povahu závazného chování adresáta, nicméně jsou mnohdy účinné. OBSE se dokonce podílí na urovnávání válečných a jiných sporů především na Kavkaze, ve Střední Asii, ale i na Balkáně. Vzhledem k tomu, že většina válečných konfliktů 90. let 20. století souvisela s poslední vlnou nacionalizmu, je národnostní otázka jednou z významných oblastí, ve kterých se OBSE angažuje. Struktura OBSE umožňuje, aby se v konkrétním konfliktu angažovaly pouze některé státy, popřípadě pouze jeden stát. Totéž platí o řešení jiných problémů souvisejících s posláním OBSE uvnitř jednotlivých států. Tato situace platí i o adresování požadavků či stanovisek jednoho státu jinému státu. Příkladem může být třeba postavení národnostní menšiny a jejich příslušníků v některém ze států (Romové v ČR nebo Azerbajdžánci v Arménii). Žádný ze států totiž nejedná za OBSE, které je pouze jednacím forem, ale za sebe.

Celkem volně pojatá struktura umožňuje, aby se k jednotlivým otázkám účinně vyjadřovaly i ústavní orgány zúčastněných států, které zpravidla nemají oprávnění vystupovat v zahraničněpolitických vztazích (např. tzv. společný Helsinský výbor, který je společným výborem Senátu a Kongresu Spojených států amerických). V praxi je tedy možné hledat v dosahování cílů v rámci národního politického systému i podporu v zahraničí, která bude vyjádřena právě prostřednictvím mechanismů OBSE. O národnostní politice a jejich aktérech to platí dvojnásob, zejména proto, že je otázka evropské bezpečnosti s problematikou národnostní politiky v evropských zemích přímo spjata.

3. Historie národnostních menšin v ČR

Evropa je neklidný kontinent. Od počátku psané historie nebylo jediného roku, kdy by se alespoň někde místně nevedly spory o hranice, často spory válečné. Hranice států se mění, lidé však zůstávají často na jednom místě. Tak je například možné, že někteří Evropané žijí v průběhu života v šesti státech, aniž se přestěhují z domu, kde se narodili (Užhorod). Hranice států nikdy přesně nekopírují hranice rozmístění jednotlivých národů, a tak ve všech evropských státech najdeme vedle národní majority i národnostní minority.

Ve středověku, kdy byla Evropa ještě řídko obydlená, byly mezi jednotlivými etnickými skupinami pásy lesů, stepí, hor či bažin, které je oddělovaly, a nedocházelo tedy k národnostním střetům. Jazyk, kterým lidé mluví, nebyl důležitým rozlišovacím měřítkem. Hranice států určovaly spíše mocenské a hospodářské vztahy. Mnoho většinou malých knížectví vytvářelo obranné spolky nikoli dle jazykové shodnosti, ale podle mocenských zájmů. Větší roli hrála náboženská příslušnost. Koncem středověku v souvislosti s náboženskou reformací začíná národnostní uvědomování a s ním touhy po národnostně jednolitým národním státu. Proti tomuto hnutí stojí v té době velké mnohonárodnostní říše, které mají před sebou ještě dlouhou historii.

Teprve v osmnáctém a devatenáctém století dosahuje národnostní uvědomění takové úrovně, že se tyto velké říše začínají na národnostním principu federalizovat a později ve dvacátém století drobit. Rozdělení mnohonárodnostních říší na jednotlivé národní státy však nikdy nemohlo vést přesnou čáru mezi lidmi různých jazyků. Hranice byly často určovány vítěznými mocnostmi u zeleného stolu, ohledy byly brány spíše na hájitelnost hranic, než na národnostní cítění obyvatel. Tak se v nově vytvořené Československé republice (v roce 1918) vedle Čechů a Slováků ocitlo jeden a půl milionů Rusínů (Ukrajinců), tři čtvrtě milionu Maďarů, tři a půl milionu Němců, více než sto tisíc Poláků a Romů.

První prezident republiky Tomáš Garrigue Masaryk usiloval o vytvoření národa československého, národa politického, nikoli etnického, po vzoru Spojených států, respektive Švýcarské konfederace. V této věci se však neshodl s českými nacionalisty, kteří prosazovali vnímání národa na etnických a jazykových základech a uznávali jen národ československý se

dvěma dialekty československého jazyka. Příslušníci ostatních národností byli postaveni do druhořadého postavení a prakticky diskriminováni. Nespokojenost především německé národnostní menšiny později nahrála Hitlerovým snahám o rozbití republiky. Nespokojeni byli ovšem i Slováci, kteří vytvořili Slovenský štát, který s Hitlerem kolaboroval a nestabilní situace využili i Poláci k přičlenění oblasti Těšínska k Polsku. I když první československá republika patřila k nejdemokratičtějším státům v Evropě, český nacionalismus znemožnil rozumnou národnostní politiku, a nechtěně tak napomohl k jejímu rozpadu. Po druhé světové válce přichází Československo o Zakarpatskou Ukrajinu, která je přičleněna k Sovětskému svazu, a na základě postupimských dohod vystěhovává ze svého území většinu zde žijících Němců a část Maďarů.

Národnostní politika je upravována dle stalinistických pouček a na příslušníky národnostních menšin je vyvíjen asimilační tlak. Hranice jsou neprodyšně uzavřeny, kulturní přeshraniční výměna znemožněna. Mnoho představitelů národnostních menšin končí v komunistických koncentračních táborech pro rozvracení republiky a mnozí nemohou pracovat v kvalifikovaných profesích nebo jsou nuceni se stěhovat do oblastí, kde žádní příslušníci jejich národnostní menšiny nežijí. Na úradech jsou jedinými akceptovanými jazyky čeština a slovenština, ve školách s výjimkou nepatrného počtu národnostních základních škol se vyučuje pouze ve státních jazycích. Národnostní tisk je silně omezen, dovoz knih ze zahraničí téměř znemožněn. Kulturním útiskem je postižena zvláště německá menšina. Němci, kteří po odsunu zůstali v Československu, byli ti, kteří se aktivně účastnili protifašistického odboje, přesto jim byl zabaven nemovitý majetek, bylo zrušeno národnostní školství, znemožněno organizovat se na národnostním základu a celkově s nimi bylo zacházeno jako s občany druhé kategorie.

Druhou zvláště postiženou skupinou byli Romové. Podle stalinských definic nebyli Romové uznáni za národ (národ dle těchto definic musel mít vlastní stát), romský jazyk byl považován za hantýrku a romským komunitám byl v lepším případě dán statut etnické skupiny, častěji však na ně bylo pohlíženo jako na skupinu sociálně patologickou. Relativně lépe na tom byli Poláci, na Slovensku Maďaři a Ukrajinci. V omezené míře mohli svůj jazyk užívat v základních školách, měli svůj národnostní tisk a od šedesátých let mohli zakládat i kulturní spolky. Některé talentované děti z těchto menšin mohly od sedmdesátých let studovat v rodném jazyce v zahraničí. Po roce devadesát se situace národnostních menšin mění.

Národnostní menšiny dosahují svého uznání (včetně Romů), organizování v národnostních spolcích není omezováno, není omezováno ani vydávání časopisů a knih. Stát naopak v rámci své kulturní dotační politiky podporuje národnostní tisk i činnost národnostních občanských sdružení. Nově přijatý zákon o právech příslušníků národnostních menšin (zák. 230 ze dne 10. června 2001) vymezuje jejich práva v souladu s evropskými právními řády.

3.1 Kulturní tradice a zvyky národnostních menšin

Na území České republiky jsou největší národnostní menšinou Slováci. Zvláštním pozitivním fenoménem je velmi blízká historická, jazyková, kulturní a duchovní blízkost s Čechy. Druhou národnostní menšinou co se týče početnosti jsou nesporně Romové. Ovšem co se týče samotného historického vývoje, zvyků a tradic je toto etnikum z tohoto pohledu bezesporu jedno z nejzajímavějších.

Vlast Romů byla Indie. Tento fakt prokázali vědci už koncem 18. století. O Indii se hovoří jako o subkontinentu: je 42x větší než Česká republika. V současné době žije v Indii bezmála miliarda obyvatel. Indie se dělí na 26. států. Civilizace na indickém subkontinentě k nám mluví už pět tisíc let. Lze říci, že indická civilizace je čtyři až pětkrát starší než dějiny země, která se dnes nazývá Česká republika. A v této rozsáhlosti, šíři, mnohočetnosti a rozmanitosti je skutečně obtížné pátrat po tom, kdo byli Romové v Indii. Mnoho vědců je přesvědčeno, že praprapředkové Romů patřili mezi ádivásie. Toto hindské slovo znamená „původní obyvatelé“ na indickém subkontinentu, tedy ty, kteří tu žili ještě před tím, než do Indie vtrhli indoevropští ariové.

O tom jak to vypadalo v Indii než tam přišli Indoevropané, nám vyprávějí archeologické nálezy. V roce 1921, když ještě byla Indie pod anglickou nadvládou, stavěli dělníci železnici u veletoku Indus. Nalezli destičky velikosti dlaně z vypálené hlíny a na destičkách krásné obrázky. Pod vrstvami půdy objevili zřícené zdi z pálených cihel a bylo rozeznat, že tu kdysi stávaly tři až čtyřposchodové domy. Byla odhalena vyspělá civilizace zasypaná půdou. Dnes se historici domnívají, že ona civilizace vznikla 3000 let před Kristem a „voda ji vzala“ asi 1500 př. Kristem. První místo, kde bylo nalezeno starodávné město, nazvali Mohendžodáro. O tom, kdo byli ti, co vybudovali tak vyspělou civilizaci, se vedlo mnoho diskusí. Historici se

dnes shodují na tom, že mohendžodárskou civilizaci vytvořili ádivásiové – původní obyvatelé Indie. Mezi ádivásie patří mnoho etnických skupin, jejichž příslušníci jsou převážně tmaví. Asi 1500 let př. Kristem vtrhli do „indické „ země světlí indoevropští kočovníci se stády krav. Jedna velká skupina se vydala směrem na západ a jejich potomci jsou dnešní evropské národy. Patří sem i Íránci a Arméni. Druhá skupina se hnala směrem k jihu do dnešní Indie. Je-li pravda, že předkové Romů žili v Indii už před tím, pak patřili k populaci, která tu žila v době jedné z nejstarších civilizací světa. Předkové Romů patrně příslušeli k nejnižším a opovrhovaným kastám, které se nazývaly specifickými jmény, ale majoritní společnost je znala pod souhrnným označením Domové.

Před vstupem na evropskou půdu se kasty krok za krokem dělily do dvou proudů, z nichž méně početný postupoval podél severoafrického pobřeží a možná už v 9. stol. stanul na Pyrenejském poloostrově, zatímco základní proud mířil do Konstantinopole, odkud přeplul Dardanely a prodíral se pak přes Balkánský poloostrov do celé Evropy. První zprávu o přítomnosti Romů v metropoli byzantské říše zanechal mnich z kláštera v Iberonu na hoře Athos, podle jehož hagiografického „ Života sv. Jiří Poustevníka“ z doby kolem r. 1068 se v Konstantinopoli objevili v polovině 11. století lidé označovaní jako Atsiganoi. Odtud vzniklo nejrozšířenější pojmenování Romů, které proniklo jak do středověké latiny (Acinganus, Cinganus, Cingerus), tak i do jazyků jednotlivých národů, které postupně poznávaly romské migranty na jejich cestě Evropou. [13]

Před druhou světovou válkou žily na území dnešní ČR skupiny tzv. českých a moravských Romů, které se v letech 1939 – 1945 staly vedle Židů další pronásledovanou skupinou z důvodu rasy. Od roku 1942 byli Romové, kteří neuposlechli vládního nařízení o trvalém nasazení (1939), transportováni do cikánských táborů v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu (původně kárné pracovní tábory, později přeměněné na tábory sběrné a posléze cikánské). Tábory byly o rok později zrušeny a jejich obyvatelé byli deportováni do koncentračního tábora Osvětim II – Březinka, Buchenwald, Mittelbau a dalších. Ze zhruba šesti tisíc osob náležejících k českým a moravským Romům, kteří žili před válkou na území protektorátu, přežilo válku necelých šest set lidí. V poválečném období bylo potřeba osídlit pohraniční oblasti, odkud bylo odsunuto německé obyvatelstvo, a získat pracovní sílu pro zemědělství a průmyslové podniky. Za tím účelem bylo organizovaně přesídlováno romské obyvatelstvo ze slovenských romských osad.

Po roce 1945 přišly do České republiky skupiny tzv. slovenských a maďarských Romů, kteří do té doby žili usedlým způsobem života v osadách na středním a východním Slovensku (živilí se například jako kováři, korytáři či hudebníci). Olašští Romové označují tyto skupiny jako „ Rumungri“ (tento termín pochází z Rom Ungro, tedy uherský Rom). Slovenští a maďarští Romové jsou si kulturně velmi podobní, odlišuje je zejména jiný dialekt romštiny. Dnes tvoří zhruba 90% romské populace v ČR. Další subetnickou skupinou Romů žijících na území ČR jsou Romové olašští. Jsou to potomci kočovných skupin, které se do střední Evropy dostaly v 19. století z Rumunska (etymologie slova olašský se odvozuje od názvu území Valachie, součásti dnešního Rumunska). Olašští Romové se tradičně živilí jako obchodníci, překupníci s koňmi či kotláři, olašské ženy prosluly věštěním z rukou či vykládáním karet. Dle soupisu z let 1947/1948 byly vysoké počty Romů zjištěny na Chebsku, Plzeňsku, Kladensku, Ústecku a Mostecku, Královéhradecku a Pardubicku, v Praze a okolí, v Brně a Olomouci. Nové podmínky v českých městech se značně lišily od prostředí uzavřených a izolovaných romských osad, kde se lidé nejčastěji živilí příležitostnou prací u sedláků. Změnil se charakter práce (placené v penězích), okolní obyvatelé i jazyk potřebný ke komunikaci.

Významným historickým mezníkem pro určitou část obyvatelstva žijícího na území Československa bylo schválení zákona č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob. Tento zákon ukládal všem osobám žijícím kočovným nebo polokočovným životem zanechat dosavadního způsobu života a usadit se na jednom místě – týkal se tedy i tzv. olašských Romů, kteří tvoří asi 10% romské populace na území dnešní ČR. V letech 1965 – 1970 byly uskutečněny pokusy o řešení „ cikánské otázky“ organizovaným rozptylem Romů ze slovenských osad do oblastí s rozvinutým průmyslem v Čechách. Romské osady na Slovensku a „cikánské ulice a čtvrti“ v Čechách měly být likvidovány a romské obyvatelstvo mělo být zcela asimilováno.

Po roce 1968 v souvislosti s celkovým uvolněním atmosféry ve společnosti se začalo novým způsobem přistupovat i k romské problematice. Mimo jiné vznikla první politická reprezentace samotných Romů (Svazy Cikánů-Romů v Čechách a na Slovensku). Tyto organizace byly zrušeny v roce 1973, po nástupu normalizace. Od 70. let až do roku 1989 se romské téma opakovaně vracelo do jednání na centrální úrovni. Byla přijímána opatření, která měla vést ke zvýšení kvality bydlení, zdravotní péče a celkové vzdělanosti romských obyvatel. [14]

Celospolečenské změny, ke kterým došlo po roce 1989, měly na situaci romské menšiny dvojnásobný dopad. Na jedné straně byli Romové uznáni jako národnostní menšina, která má Ústavou garantována základní práva, a byly přijaty další právní normy upravující postavení menšin. Zároveň Romové začali zakládat občanská sdružení a politické strany a vytvářejí tak vrstvu romské elity, která se dnes snaží o vybudování moderního romského národa. Na druhé straně došlo k výraznému zhoršení ekonomického a společenského postavení řady Romů. Ekonomická transformace způsobila prohlubování sociálních nerovností a některé vrstvy obyvatelstva se ocitly na okraji společnosti. Zejména lidé, kteří byli v předchozích obdobích zaměstnáváni jako nekvalifikovaná pracovní síla, se nedokázali adaptovat na nové podmínky na trhu práce. Vytvořila se vrstva nezaměstnaných, kteří se stali závislími na systému státní sociální podpory a dostali se do koloběhu sociálního vyloučení (nezaměstnanost – nízké příjmy – špatné bydlení – neplacení nájmu atd.).

Osoby sdílející hodnoty a normy tradiční romské kultury rozhodně nemůžeme považovat za příslušníky jednotné a stejnorodé skupiny. V tradiční romské kultuře hraje významnou roli příslušnost k některé ze „subetnických“ skupin (Rumungři/Olaši/Sinti), stejně jako kategorie rituální nečistoty a příslušnost k příbuzenské skupině. Mezi nejdůležitější specifika tradiční romské kultury je koncept rituální nečistoty. Rituální nečistota je nábožensko-magická kvalita (nejedná se tedy o nečistotu ve smyslu hygienickém), která specifickým způsobem znečišťuje svého nositele. Dle tohoto principu se určití lidé nebo skupiny lidí označují za rituálně čisté, jiné za nečisté (obvykle však každá rodina považuje sama sebe za čistou a ostatní rodiny za nečisté). Romština má dnes pro označení rituálně nečistého člověka řadu pojmů (degeš, dupka).

Jedním z významných rysů tradiční romské kultury je skutečnost, že převažujícím organizačním principem je zde příbuzenství. To znamená, že každý člověk se primárně cítí být příslušníkem určité příbuzenské skupiny, od níž odvozuje svou identitu a vůči níž je přednostně loajální. Rodina je v životě jednotlivce téměř jedinou sociální skupinou, do které patří a se kterou se identifikuje. Člověk sdílející hodnoty tradiční romské kultury se tedy v první řadě cítí jako „Horvát“ či „Žiga“. [15] V romské osadě se nesetkáme se skupinami vrstevníků, kamarádů či kolegů z práce – veškeré takové spolky se skládají z příbuzných. Rodině je také věnován veškerý čas – tráví se s ní všední dny, prázdniny i svátky, jezdí se s ní na návštěvy (opět za příbuznými), rodina společně pracuje.

V prostředí českých měst dochází k obohacování skupinové identity člověka – jednotlivé roviny identit se překrývají a doplňují a vyplouvají na povrch dle konkrétních situací – přestože je tedy rodinná identita nejdůležitější, můžeme se zde setkat jak s identitou „Rom“, tak s identitou „Čech“ (např. při mistrovství světa v hokeji), ale i samozřejmě s množstvím dalších typů skupinových identit (vyznavač hip-hopu, křesťan, kopáč, důchodce, žena...). Ačkoliv tedy rodinná či rodová identita není jediným a absolutně výlučným způsobem kolektivní identifikace sociálně vyloučených Romů, je potřeba mít na zřeteli, že sounáležitost s rozšířenou rodinou je pro sociálně vyloučené Romy mnohem podstatnější, než je běžné v prostředí většinové populace.

Zjednodušeně lze říci, že romská skupina je tvořena rozsáhlým rodinným útvarem (romsky označovaným jako fajta), který zahrnuje 5-6 generací osob společného původu. Fajty nosí obvykle jméno mrtvého předka, od kterého odvozují svůj původ (např. Horvátovci, Lájošovci). Mezi několika spřízněnými fajtami (a pouze mezi těmito) potom dochází ke sňatkovým výměnám, což podporuje soudržnost skupiny. Sňatkem se dvě původně nepřibuzné skupiny stávají příbuznými a toto pouto je potom několikanásobně posilováno dalšími sňatky (často se například dvě sestry z jedné rodiny vdají za dva bratry z rodiny jiné). Všichni členové fajty (z nichž někteří mohou žít v jiných osadách, případně i v ČR) se scházejí na svatbách, křtech a pohřbech svých členů (tato účast je téměř povinná).

Fajta svým členům také poskytuje rozsáhlou solidární síť, na kterou se dá spolehnout v případě nouze. Tento faktor v některých případech také brání eventuální ekonomické emancipaci jednotlivých rodin – členové fajty mají z principu stejnou ekonomickou úroveň, pokud by se totiž chtěl někdo emancipovat, ostatní ho buď stáhnou na svoji úroveň, nebo ho vyloučí z rodiny. Velký příbuzenský celek – fajta – je v tradiční romské kultuře jedinou existující sociální skupinou. Obyvatelé osad necítí žádné společné pouto se členy jiných příbuzenských skupin, ať už tito „cizí Romové“ žijí ve stejné osadě jako oni sami, nebo v osadách jiných. S představiteli tzv. „romské elity“ či tzv. „romskými reprezentanty“ je potom nespojuje už vůbec nic.

V rámci výchovy v rodině je málo místa pro rozvoj individuální osobnosti, což se často projevuje například při trestné činnosti – v osadách bývá zvykem, že vina spáchaná jedním členem rodiny padá na rodinu jako celek. Proto si trest může odpykat kterýkoli člen dané

rodiny. Tyto „zástupné tresty“ se využívají například v situacích, kdy viník má početnou rodinu (která je v dané kultuře nejvyšší hodnotou) a není jasné, kdo tímto viníkem byl – tehdy na sebe jeho vinu může vzít a trest si odpykat například jeho bezdětný bratr. V tradiční romské kultuře má muž obvykle nadřazené postavení a vyšší sociální status než žena. Tak si například v místnosti první sednou muži, zatímco ženy stojí (pouze starším ženám muži uvolní místo).

Postavení ženy se značně mění s přibývajícím věkem a počtem dětí (mladá a bezdětná žena má nejnižší sociální status, dospělá žena s početným potomstvem má velmi silné postavení). V romských osadách se téměř nesetkáme s bezdětnými rodinami, bezdětnou ženou se opovrhuje. Ženy nesmějí nikam chodit samy bez doprovodu někoho z rodiny, stejně jako nesmějí zůstat o samotě s cizím mužem. Pro prevenci možných konfliktů je lepší držet se zásady, že muž by neměl zůstat v místnosti se ženou (svobodnou i vdanou) bez přítomnosti dalších osob. Pokud jde o oblékání, muži nikdy nenosí krátké kalhoty (dokonce ani v horkých letních měsících), s výjimkou malých chlapců, kteří jsou považováni ještě za děti. Muži také považují za velkou hanbu, když se musí převlékat v přítomnosti žen. Dospělé a vdané ženy by také měly nosit dlouhé sukně či kalhoty a měly by mít svázané vlasy.

Co se týče komunikace, především té neverbální je pro tradiční romskou kulturu typické zvyšování hlasu, křik, temperament a rozmáchlá gesta, která však slouží pouze jako neutrální komunikační prostředky ke zdůraznění verbálního projevu. Pokud dojde ke skutečnému konfliktu, intenzita křiku a gest se zvyšuje, málokdy však dochází ke skutečnému násilí (mezi samotnými Romy). Děti jsou odmalička vychovávány v úzkém tělesném kontaktu s ostatními, což se odráží v odlišném vnímání tzv. intimní zóny – vzdálenosti, kterou zaujímáme při komunikaci s ostatními (tato intimní zóna je zde menší).

V kultuře romských osad je nepřipustné, aby si partneři (manželé/milenci) dávali najevo své city na veřejnosti – nejen že se romské dvojice málokdy například políbí na ulici, ale zřídka se třeba i vodí za ruce. Nositelé tradiční romské kultury obvykle přijímají víru okolního obyvatelstva, v romských osadách na Slovensku se značně podpoře dostává také nejrozličnějším novým náboženským směrům a sektám (např. Svědci Jehovovi). Členové všech romských skupin obvykle důrazně vyžadují asistenci církevních představitelů při významných životních událostech, jako je křest a pohřeb. Naproti tomu svatba nehraje v romské kultuře

téměř žádnou roli – mladá dvojice je uznána za rodinu, pokud spolu určitou dobu žije a přivede na svět potomky, nic víc k tomu není potřeba. V chápání církevních svátostí se však často odrážejí spíše magicko-náboženské prvky. Křest je například považován za jakousi formu duchovní ochrany dítěte před zlými silami, které je neustále ohrožují. Tyto zlé síly (bosorka či gulidaj) mohou dítě, pokud není pokřtěné, vyměnit nebo odnést. Dalším nebezpečím, které hrozí zejména dětem, je uhranutí. Proto se nesluší na malé děti dlouho upřeně zírat. Uhranutím se často vysvětluje například náhlá nevolnost či bolest hlavy (uhranutí se léčí tzv. uhlíkovou vodou – zápalky či uhlíky se vhodí do vody, aby se zjistilo, zda je dotyčný uhranutý nebo ne, tuto vodu potom postižený musí vypít).

Romové bývají označováni jako „děti chvíle“. Žijí ze dne na den, bez uvažování o zítřku, natož o vzdálené budoucnosti. Tato skutečnost vnímání času a jeho významu logicky souvisela se způsobem života, jakým žili či doposud žijí. Časové plánování na týden či dokonce dále kupředu není většinou Romy praktikováno, a to ani u těch, kteří žijí ve městech a jejichž práce či jiné aktivity by určitý režim potřebovaly. Romové dovedou dát hloubku svého prožitku do jedné chvíle, jejich písně, dojmavé svou poetičností, něhou, svěžestí a citovostí. Pokud bychom chtěli uvést příklad moudrosti národa, musíme myslet především na romské pohádky, které patří ke světovému pokladu tohoto žánru.

Opravdu silnou stránkou romské kultury je hudba a tanec. [16] Hudební projev patří nesporně k největším přínosům romského národa a je tradiční oporou jeho identity. Naši Romové jsou stále vynikajícími profesionálními hudebníky a některé jejich hudební skupiny jsou jedinečné, i když nejsou vždy komerčně úspěšné a pro media ne příliš přitažlivé. Výtvarné umění je charakteristické smyslovou bezprostředností, barevností a srozumitelností. Svou aplikaci nachází i dnes ve stylu odívání a zdobení se.

K historickým kořenům Romů patří relikty přírodně animistických názorů, které začlenili do svého lidového náboženství. Jde o nejrůznější pověry, víru v duchy a jejich zaklínání, různé formy milostné a černé magie, ale rovněž také léčebné praktiky, které mají základy převážně v bylinkářství. Vzhledem k tomu, že duchovní kultura neměla v minulosti písemnou formu, mnoho z ní je nenávratně ztraceno. Většina Romů dnes žije, jak upozorňují romisté, v duchovním vakuu, které je také vakuem mravním.

V duchovní prázdnotě trvale nemůže žít ovšem žádný národ. Mentalitu Romů v současnosti snad nejvíce oslovuje katolická církev svou senzuálností a okázalostí obřadů. Mnoho Romů chce mít své nejzávažnější životní chvíle posvěceny církevním svatebním obřadem, církevním pohřbem a církevním křtem dětí. Důležitou součástí lidového náboženství Romů v tradičních komunitách byla pověra. Ustrnulé tradiční názory se staly základem jejich víry, i když tehdy již mnohé z nich přestávaly přežívat a postupně zanikaly. Lidový ritualismus a pověry Romů společně s používáním magie jsou založeny na praktické víře v kladný výsledek toho kterého pověrečného nebo magického úkonu. Komplex všech těchto představ, pověr a zvyků tvoří právě jejich typickou víru, která byla podstatou jejich tradičního způsobu života. Pověry Romů se dají rozdělit do tří skupin:

- pověry přijaté od majoritní společnosti,
- původně přijaté, ale pověry přetvořené ve specificky romských podmínkách,
- pověry a magické pověrečné praktiky, vlastní pouze Romům.

První dvě skupiny s postupující adaptací stále narůstají naproti skupině třetí, kterou už moc Romů nezná. Mnoho pověr opřádalo dobu těhotenství romských žen, mnoho příkazů a zákazů, které musely dodržovat.

Téměř všechny věřily, že když těhotná žena vidí nějaké jídlo, na něž dostane chuť a nedostane ho nebo si ho nemůže koupit, dítě se v ní „zлакomí“ a odejde od ní pryč – čili dojde k potratu. Říkali, že někdy prý pomůže, když si žena stáhne prsten, nasliní ho a sáhne za pás pod sukni. Ale nejlépe je v takovém případě si jídlo vzít, protože jedině takto prý o dítě nepřijde. Romské ženy o tom byly přesvědčeny a ve skutečnosti tím omlouvaly své drobné krádeže. Romské ženy nenosily v době těhotenství korále ani nic podobného na krku, neboť dítěti by se mohla zamotat pupeční šňůra okolo krku a udusilo by se. Viděla-li budoucí matka oheň, nesměla se chytit za břicho, aby dítě nemělo na tváři „oheň“, tj. červené skvrny. Od narození dítěte se zde uplatňovala víra v ochranné amulety a červenou barvu. Novorozeněti vázala matka brzy po porodu na zápěstí levé ruky červenou stužku nebo navlečenou řadu červených korálků, které měly ochranný význam – v důsledku magické moci červené barvy (tradije se, že si Romové tento symbol přinesli sebou z Indie, jedná se o barvu štěstí, přičemž barvy červená je i barva krve. Ukazuje tedy, že cesty Romů byly krvavé a strastiplné. Na romské vlajce se nachází kolo rovněž červené barvy.

Svátky, které slaví Romové na celém světě, slaví dle toho, k jakému náboženství se hlásí. Vánoce jsou hlavním svátkem pro katolíky a protestanty, kdežto pravoslavní křesťané kladou větší důraz na oslavy Velikonoc nebo Nového roku. Čeští a slovenští Romové nazývají Vánoce Karačoňa (nebo Karačoň) a v jejich oslavách se prolínají prvky převzaté od majoritních společností s vlastními romskými tradicemi, v nichž se i po mnoha staletích odráží jejich indický původ. Mezi tyto tradice, které romské Vánoce odlišují od Vánoc českých, patří odpuštění a usmíření a vzpomínání na zesnulé příbuzné. Odpuštění a usmíření je pro Romy velmi důležité, neboť v dobách, kdy byli Romové zcela izolovanou skupinou, museli být mezi sebou velmi solidární. Vánoční čas využívali Romové k tomu, aby se vztahy mezi lidmi v komunitě či rodině ještě více posílily. Tento zvyk dosvědčují i ustálené obraty, které se k vánočním oslavám neodmyslitelně váží:

Romové si odpouštějí - O Roma penge tele muken

Romové chodí jeden druhého odprošovat, aby mu odpustil - O Roma jekh avres phiren te mangel, jak leske te odmukel

Jak bychom vůbec mohli žít, kdybychom si neuměli navzájem odpouštět - Sar šaj dživas, te na džanas jekh avreske te odmukel? [17]

Vánoční vzpomínání na zesnulé příbuzné souvisí s vírou Romů, že duše člověka přesahuje a existuje i po odchodu těla na onen svět. Duchům mrtvých předků říkají Romové mule a Romové se snaží být s muly za dobře, neboť mulové mohou i škodit. O Vánocích si Romové muly usmiřují tím, že jim dávají na okno nebo do koutů pokoje jídlo, aby je nechodili strašit. Romové si o Vánocích o svých zemřelých příbuzných také povídali a vzpomínali na ně.

V době adventu se Romové připravovali na nadcházející vánoční svátky – uklízeli, ženy bílily stěny a úklid celého domu ukončili úpravou podlahy – protože Romové neměli dřevěnou, podlaha se potírala žlutým jílem. Během adventu také Romové sháněli dostatek jídla na vánoční svátky, což byl důvod, proč se romské děti na Vánoce tak těšily – konečně se mohly jednou za rok dosytosti najíst.

Romští hudebníci si zase nacvičovali, co budou hrát sedlákům o Štědrém večeru pod okny a romští chlapci se učili vinšovat – přát štěstí a zdraví do Nového roku. Pro Štědrý den se používá v romštině slovo Velija nebo Vilija. Romové se v tento den stejně jako gádžové postili. Přísnost půstu však byla různá – v některých rodinách se nejedlo maso jen do večere, v jiných se jedly jen pečené brambory po celý den. Štědrovečerní večeři připravovala vždy

matka, které pomáhaly dcery. Zdobení stromečku měly zase na starosti synové. Ti také chodili sedláky prosit o slámu, kterou potom rozložili na podlaze, aby místnost připomínala jesličky, kde se narodil Ježíšek. Před večeří měl otec nebo nejstarší člen rodiny proslov, poté pronesl přípitek a požehnání a vzpomínalo se na zemřelé. Romové jim zapálili svíčky a dali jídlo od každého chodu na misky, které položili do kouta nebo na okno. Při štědrovečerní večeři Romové většinou jedli zelí, fazole se švestkami, brambory, pišot (šátečky plněné vařenými brambory) a bobalky (buchtičky sypané mákem a polité mlékem). V některých krajích chodili Romové vinšovat hned po štědrovečerní večeři, jinde se vinšovalo až na Boží hod. Romští chlápci a muži chodili od domu k domu, tak aby nikoho nevynechali a přáli si zdraví a štěstí. Romové si při vinšování navzájem odpouštěli, protože jak říkali staří Romové – když budou Romové držet pohromadě, nezahubí je ani hlad, ani chudoba, ani zlo. Den po Štědrém dnu nastalo vánoční hodování, při kterém se Romové scházeli a jedli i masitá jídla. Při společných hostinách si opět přáli štěstí a zpívali staré romské písně. Dnes už nejsou Vánoce tím, čím bývaly v minulosti. Přesto zůstávají svátkem, kdy se schází celé příbuzenstvo a vzpomíná a slaví. A jak si Romové přejí šťastné Vánoce? Bachtali karačoňa.

3.2 Současnost – vlastní zkušenosti a poznatky

S národnostními menšinami, jejich historickým vývojem kulturou a zvyky je úzce spjata problematika cizinců žijících na území ČR a migrační proces. Migrace je v podstatě časově více či méně ohraničený proces přesunu lidí mezi prostory určenými státními hranicemi. Migraci jako společenský jev lze zkoumat v několika rovinách i z různých úhlů pohledu. Základním hlediskem je dělení na migraci dobrovolnou a vynucenou, i když mnohdy nelze mezi těmito dvěma hledisky stanovit pevnou dělící hranici, neboť v řadě případů, zvláště u pracovní migrace, splývá dobrovolná migrace s migrací vynucenou.

Pod pojmem migrace dobrovolné můžeme zařadit zejména ty případy, kdy lidé opouštějí svoji vlast za účelem studia, sjednocení rodiny, zaměstnání či z jiných důvodů osobního charakteru. Vynucená migrace je vyjádřením snahy vyhnout se pronásledování, represí, ozbrojeným konfliktům, přírodním či jiným katastrofám nebo jiným situacím, jež představují ohrožení života, svobody a živobytí jednotlivce. Převažující příčiny migrace lze v současném

světě spatřovat zejména v rozdílech v bohatství mezi jednotlivými světadíly, v síle ekonomik jednotlivých zemí, úrovni ekonomického rozvoje a v životní úrovni jejich obyvatel. Je zřejmé, že na současnou dynamiku mezinárodní migrace je třeba reagovat snahou využít co nejlépe potenciál a zároveň minimalizovat její negativa.

Jedním ze způsobů, jak efektivně omezovat obtížně zastavitelnou migraci nelegální, je kontrolovat a řídit její kroky pomocí programů migrace legální. Pracovní migrace z východní Evropy směrem na západ je jedním z důsledků politických, ekonomických a sociálních změn, k nimž došlo ve střední a východní Evropě v 90. letech 20. století. Politická svoboda, liberalizace trhu, svoboda pohybu a nerovnoměrné rozložení pracovních příležitostí vede ke vzniku spontánních pracovních migrací, které dříve prakticky neexistovaly. Zásadně se také změnil charakter pracovních migrací – zatímco do roku 1990 byli cizinci v ČR zaměstnáváni téměř výlučně v rámci mezivládních obchodních kontraktů, od roku 1991 převažují individuální pracovní smlouvy. Převažují migranti z východoevropských zemí, mezi nimiž tvoří nejvyšší procento muži v produktivním věku zastávající dělnické profese. Největší počty legálně zaměstnávaných přicházejí tradičně ze Slovenska a Ukrajiny.

Od roku 1956 přicházela na území dnešní ČR rozsáhlá migrace z Vietnamu, a to v několika vlnách. Jednalo se především o spolupráci na základě mezistátních dohod mezi oběma zeměmi, v jejímž rámci přicházeli do ČR vietnamští učni, stážisté a pracovníci. V období od 1980 do 1990 bylo na našem území asi 37 000 vietnamských pracovníků. V letech 1990-91 dostávali mnozí vietnamští pracovníci odstupné, protože z důvodů rušení řady podniků a ekonomické transformace už dále nemohli být zaměstnáni. Tato situace postihla i blanenský region, kde jsem získal řadu informací, jak uvádím níže. Blanenský region, respektive podniky jako bylo všem známé ČKD Blansko, Adast Adamov, Metra Blansko zaměstnávaly v období osmdesátých let téměř tisíc vietnamských občanů.

V 90. letech byla nejrozšířenější forma výdělečné činnosti většiny Vietnamců stánkový prodej spotřebního zboží (cigarety, oděvy, elektronika aj.). V posledních letech však začali otevírat kamenné obchody a zaměstnávat české prodavače. Jsou tak v podstatě jedinými migranty, kteří neohrožují přímou konkurenci na trhu práce majoritní obyvatelstvo, ale naopak nové pracovní příležitosti vytvářejí. Na základě získávání vlastních poznatků a informací z oblasti blanenského regionu je jednoznačné, že mimo tradičních migrantů ze

Slovenska a Ukrajiny přicházejí na území České republiky migranti z asijských zemí a to především z Mongolska a některých postsovětských asijských zemí jako je Kazachstán a Arménie.

Během posledních tří let se v tomto regionu vytvořilo velké množství pracovních sil a následovala obrovská migrační vlna z Mongolska. K 31. 12. 2004 pobývalo na území ČR 258 osob na základě povolení k trvalému pobytu. Jedná se o velmi levnou pracovní sílu. Vzhledem k tomu, že naše republika je poměrně ekonomicky stabilní zemí s velmi přístupnou azylovou a migrační politikou je jednoznačné, že pro mnoho migrantů je zemí konečnou, nikoli pouze tranzitní. Pokud budu hovořit o mongolském etniku, tak zde došlo prakticky k úplné asimilaci, a to ve velmi krátkém časovém období. První migrační vlny proběhly v půli devadesátých let. V tomto období se na našem území zdržovalo jen něco kolem dvou set mongolských státních příslušníků, především za účelem zaměstnání. V současném období je jen na blanenském regionu bezmála šest set těchto příslušníků. Zdejší dvě firmy mají zakázky na obšívání volantů kůží pro většinu evropských automobilek. Jedná se o práci, která vyžaduje velkou dávku zručnosti a citu pro materiál. Po stránce fyzické je rovněž poměrně náročná. Blanenské firmy se potýkaly s nedostatkem pracovních sil, poněvadž o tuto práci neměli čeští dělníci zájem a to především z důvodu velmi malých výdělků. Firmy tedy začaly zaměstnávat občany Mongolska, kteří jsou manuálně velice zruční a trpěliví. Nutno podotknout, že u tohoto etnika je bohatá tradice na zpracování kůží.

Zaměstnání v ČR si velmi často vyřizují manželské dvojice a své děti zanechávají v Mongolsku. Po zapracování a velmi rychlé aklimatizaci v našem státě za nimi poté přijíždí jejich děti jako turisté. Během doby platnosti jejich turistických víz žádají rodiče o přechodný pobyt pro své děti za účelem sloučení rodiny. Jejich žádostem je vyhověno, protože jsou naplněny zákonné podmínky udělení pobytu a případným zamítnutím žádosti by došlo k negativnímu zásahu do rodinného života cizinců (děti nemohou zůstat samotné v rodné zemi bez rodičů). Velkým problémem v oblasti komunikace s těmito cizinci je jejich špatná vybavenost jazykovými znalostmi. Česky neumí a ve velmi omezené míře je možné se dorozumět se staršími ročníky rusky.

Samostatným problémem, který nastal v blanenském regionu v minulém roce bylo přicestování většího množství mongolských dětí do ČR a následně velmi obtížné začlenění do

základních škol. Toto vše je řešeno formou doučovacích projektů po linii jednotlivých ZŠ. Do budoucna lze předpokládat ještě větší příliv tohoto etnika, neboť i přestože se jedná o velmi levnou pracovní sílu, jsou podmínky žití na našem území z jejich pohledu vynikající. Lze rovněž očekávat dle vývoje určité problémy v oblasti chování vůči tomuto etniku (nepochopení, apatie, projevy diskriminace atd.). Je jen velmi těžké zjistit a získat informace o zvycích, tradicích a chování. Toto etnikum je schopné se velmi brzo adaptovat přizpůsobit se mnoha podmínkám na našem území. Na druhé straně je mnoho těchto obyvatel, kteří ani po několika letech nejsou schopni či nemají zájem nebo ve větší míře se nechtějí naučit alespoň základům českého jazyka. Chování je u těchto obyvatel v mnoha případech velmi temperamentní, arogantní a nepochopitelné, což vzbuzuje u našich obyvatel jistý odpor. Toto vše jsou postřehy, poznatky a informace, tak jak to vidím ze svého pohledu já.

Závěr

Podstatou této práce je nejen snaha o pochopení mentality, chování a jednání příslušníků národnostních menšin, ale je v podstatě nutností monitorovat a od samotného základu potlačovat jakékoliv náznaky diskriminačních projevů a s tímto spojené formy mnoha rasových útoků. Dobré poznání kulturních tradic a zvyklostí je pro společenské soužití s národnostními menšinami opravdu důležité a nepostradatelné, neboť od tohoto se dále odvíjí chování a jednání majoritního obyvatelstva naší země.

Na území České republiky žijí některé národnostní menšiny od ne paměti (Romové, Němci). V současné době, tedy v době 21. století v důsledku migračních proudů pobývají na našem území etnika především z oblastí Asie jako je Mongolsko, Kazachstán, Armenie aj. Děje se to v důsledku velmi přijatelné migrační a azylové politiky naší země. Státy a jejich vlády se v posledních desetiletí snaží o monitorování a regulaci mezinárodních migračních proudů a to především s cílem omezit jejich rozsah a zamezit některým typům migrace, především její nelegální formě. Používají k tomu různé legislativní a institucionální nástroje, s různou mírou úspěchu i neúspěchu.

Díky Harmonizaci azylové politiky a tím pádem i azylové procedury s postupy a normami zemí Evropské Unie, lze většinu principů zakotvených v současném českém azylovém zákonu nalézt s různými obměnami i v azylových zákonech většiny zemí Evropské Unie. Jak již bylo ve své podstatě uvedeno, gro práce spočívá v bližším pochopení problematiky jednotlivých národnostních menšin a důraz je kladen na rozvoj multikulturní výchovy a s tímto spjaté pozitivně regulované chování vůči samotným příslušníkům národnostních menšin.

Resumé

Úvodní část práce se zabývá vymezením pojmu národnostní menšiny a dalších s tímto úzce souvisejících a navazujících pojmů, výčtem národnostních menšin v České republice a dále právy, legislativou a politickým zastoupením.

Druhá část práce spočívá ve vymezení a sekundární analýze mezinárodních dokumentů a písemných pramenů mezinárodní ochrany práv národnostních menšin.

Závěrečná část je věnována historickému vývoji, kulturním tradicím a zvykům národnostních menšin. V neposlední řadě jsou v práci zachyceny metodou vlastního šetření a získávání poznatků údaje a informace týkající se současné problematiky menšin v oblasti blanenského regionu a to v kontextu migrační a azylové politiky našeho státu.

ANOTACE A KLÍČOVÁ SLOVA

Anotace

Společenské soužití s národnostními menšinami na základě poznání kulturních tradic a zvyků. Bakalářská práce popisuje nejen historický vývoj, kulturní tradice a zvyklosti, ale rovněž se zabývá mentalitou, chováním a jednáním příslušníků vybraných národnostních menšin. V neposlední řadě hodnotí současný vývoj a stav národnostních menšin v blanenském regionu.

Klíčová slova

Národnostní menšina, mezinárodní ochrana národnostních menšin, historie národnostních menšin, zvyky, kulturní tradice, diskriminace.

ANNOTATION AND KEYWORDS

Annotation

Social co-existence with national minorities on the basis of understanding of cultural traditions and customs. This dissertation describes not only their historical progress, cultural traditions and customs but is also concerned with the personality, behaviour and manners of members of certain national minorities within the Czech Republic. Secondly, it analyses international documents that provide protection of national minorities themselves. Finally, it assesses the actual progress and the state of the national minorities in the Blansko region.

Keywords

National minorities, international protection of national minorities, the history of national minorities, customs, cultural traditions, discrimination.

LITERATURA, PRAMENY A ODKAZY

A. Tištěné prameny

1. Listina základních práv a svobod přijata dne 9. 1. 1991, vyhlášena (2/1993 Sb.) a převzata do ústavního pořádku ČR (čl. 3 a čl. 112 odst. 1 Ústavy ČR – 1/1993)
2. Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin.
3. Mezinárodní pak o ochraně občanských a politických práv (OSN, 1966).
4. Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (č. 209/1992 Sb.).
5. Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin (Rada Evropy, 1995).
6. Evropská charta regionálních a menšinových jazyků (Rada Evropy, 1992).
7. Zákon č. 326/1999 Sb. o pobytu cizinců na území ČR.

B. Knihy

8. Balvín, J. a kol. Romové a historie. Ústí nad Labem: 1996.
9. Bílek, P., Dufková, I., Uhl, P., Zlámal, J. Policie v multikulturní společnosti. Praha: 2003.
10. Budilová, L., Hirt, T. a kol. Policista v multikulturním prostředí. Praha: 2005.
11. Dančák, B., Fiala, P. Národnostní politika v postkomunistických zemích. Brno: MU Brno, Mezinárodní politologický ústav, 2000.
12. Gabal, I. Národnostní menšiny ve střední Evropě. Praha: 1999.

13. Interkulturní vzdělávání, příručka nejen pro středoškolské pedagogy. Praha: 2002.
14. Monitoring procesu vstupu do EU: Ochrana menšin 2001. Maďarsko:2001.
15. Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999.
16. Pavlíček, V. a kolektiv. Ústavní právo a státověda II. díl-Ústavní právo České republiky.
17. Právní nástroje k ochraně národnostních menšin. Postavení národnostních menšin v ČR a jejich ochrana. Praha: 1997.
18. Romové v České republice (1945-1998). Kolektiv autorů. Praha: 1999.
19. Scheu, H. Ch. Ochrana národnostních menšin podle mezinárodního práva. Praha: 1998.
20. Sládek, M. PhDr. Němci v Čechách. 2002.
21. Zilynskyj, B. Ukrajinci v Čechách a na Moravě. Stručný nástin dějin. Praha: 2002.

C. Jiné zdroje

22. Zpráva o situaci v oblasti migrace na území České republiky za rok 2002, MVČR, Praha: 2003.

D. Internetové stránky

23. www.mkc.cz, internetové stránky multikulturního centra Prahy
24. www.clovekvtisni.cz, člověk v tísní, společnost při ČT, O.P.S.
25. www.varianty.cz, projekt Varianty
26. www.lidska-prava.cz, one world-informace o lidských právech

ODKAZY

- 1) (2: s. 4)
- 2) (1,2: s. 7)
- 3) (23: s. 10)
- 4) (3: s. 11)
- 5) (5: s. 11)
- 6) (2: s. 12)
- 7) (1: s. 12)
- 8) (1: s. 15)
- 9) (3: s. 16)
- 10) (4: s. 18)
- 11) (5: s. 18)
- 12) (6: s. 19)
- 13) (15: s. 25)
- 14) (8: s. 26)
- 15) (15: s. 27)
- 16) (8: s. 30)
- 17) (25: s. 32)

